

ДО ДЖЕРЕЛ

Ірина Матяш

Діяльність Надзвичайної дипломатичної місії в Угорщині у світлі архівних документів

Народилася в м. Прилуки Чернігівської обл. Закінчила філологічний факультет Київського державного університету імені Тараса Шевченка. Доктор історичних наук, професор, директор Українського науково-дослідного інституту архівної справи та документознавства. Професор кафедри документальних комунікацій Державної академії керівних кадрів культури і мистецтв. Перший заступник голови Спілки архівістів України, член Колегії Державного комітету архівів України, член Національної спілки журналістів України. Головний редактор наукових щорічників «Студії з архівної справи та документознавства», «Пам'ятки», член редколегій українських та зарубіжних періодичних видань. Лауреат Премії НАН України ім. М. Костомарова, галузевої премії ім. В. Веретенникова. Автор майже 300 наукових праць, у тому числі 6 монографій, 5 підручників.

Одним із пріоритетних напрямів сучасної історіографії є дослідження історії української дипломатії як «надзвичайно яскравої, емоційно насиченої грані історичного буття українського народу»¹. Активність студій у цій царині засвідчують дисертації Д. В. Веденеєва, О. П. Дуброви, Т. В. Заруди, С. В. Варгатюка, В. В. Соловйової² та ін., монографії М. С. Держалоюка, В. М. Матвієнка та ін.³, видання біографічного характеру⁴, започаткування збірника наукових праць «Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки», наукового

щорічника «Україна дипломатична»⁵, вихід першої синтетичної праці — «Нариси з історії дипломатії України»⁶, зрештою двотомної «Української дипломатичної енциклопедії» (2004), яка побачила світ у видавництві «Знання України».

Запорукою об'єктивності оцінок у таких дослідженнях є репрезентативність джерельної бази. Науковий інтерес у контексті студіювання недостатньо вивченого періоду розвитку української дипломатії доби Директорії УНР становить діяльність українських дипломатичних представництв у зарубіжних країнах. Досі не стала предметом спеціального дослідження, скажімо, діяльність Надзвичайної дипломатичної місії УНР в Угорщині.

Документи, пов'язані з діяльністю місії, відклалися у ф. 3696 «Міністерство іноземних справ УНР», ф. 3518 «Надзвичайна дипломатична місія УНР в Угорщині», особових фондах С. Петлюри (ф. 3809), І. Мазепи (ф. 3933), Ю. Тищенка-Сірого (ф. 3803) та ін. ЦДАВО України; ф. 263 «Колекція позасудових справ реабілітованих», ф. 269 «Колекція документів «Український музей в Празі» ЦДАГО України, Державного галузевого архіву СБУ (спр. 69840, т. 1,2) та ін.

Найбільш інформативним джерелом про діяльність місії є ф. 3518 «Надзвичайна дипломатична місія УНР в Угорщині». Документи фонду надійшли у вересні 1945 р. до ЦДІАК УРСР у складі колекції Празького українського архіву, отриманого в дарунок Українській РСР від уряду Чехословаччини⁷. Документи, пов'язані з діяльністю місії, відклалися в архіві Українського історичного кабінету⁸, фонди якого разом із фондами Музею визвольної боротьби України склали основу Празького Українського архіву. Як відомо, в архіві УІК зберігалася колекція Українського національного музею-архіву при Українському громадському комітеті в Празі⁹, створеному в грудні 1923 р.¹⁰ Саме до УНМА, одним із основних завдань якого була організація збирання та зберігання українських історичних пам'яток, у липні 1927 р. надійшли документи Надзвичайної дипломатичної місії УНР в Угорщині. Певну невідповідність цього надходження можна побачити і в тому, що УГК очолював Микита Шаповал, який деякий час працював у складі місії, 1925 р. директором УНМА став перший голова місії Микола Галаган, а її радник Люцій Кобилянський того ж року передав до архіву УНМА свої документи¹¹. Після отримання повідомлення від міністра закордонних справ Угорщини про ліквіда-

цію дипломатичних місій в Будапешті 2 квітня 1924 р. уже наступного дня генерал Сікевич наказав «негайно приступити до ліквідації» і «представити реєстри всіх паперів, які залишаться в архіві Місії»¹². 23 травня 1924 р. згідно з рішенням уряду Директорії в екзилі збереження архівів закордонних місій УНР було доручено Олександру Шульгину¹³. Однак, як свідчить заява Л. Кобилянського, після припинення повноважень місії генерал В. Сікевич передав документи, що відклалися в її діяльності, на зберігання сотникові В. Звіздовському, а згодом доручив тому передати їх до УНМА¹⁴. Відтак, згідно з книгою реєстрації документів Надзвичайної дипломатичної місії УНР в Угорщині, було передано «на переховування до Українського Музею-Архіву в Празі»¹⁵ 1868 документів, у тому числі 558 — консульського відділу. Згодом «одісея» фонду привела їх з Праги до Києва.

До березня 1947 р. 8 кг (33 од. зб.) отриманих документів було систематизовано, сформовано в 104 справи й описано. Тривалий час фонд знаходився на таємному зберіганні спочатку в ЦДІАК УРСР (нині ЦДІАК України), а з 1951 р. — в ЦДАЖР УРСР (нині ЦДАВО України). Під час чергової перевірки наявності в червні 1969 р. було виокремлено додатково одну справу — 36а «Інформаційні бюлетені від посольства УНР у Німеччині та листування з представниками Речі Посполитої в Будапешті про видачу віз та паспортів». А в березні 1992 р. згідно з рішенням комісії з розсекречування документів фонд було передано на загальне зберігання.

Опис № 1 фонду включає 105 справ (1 — 104 та 36а), документи яких за номінальною ознакою складають: а) організаційно-розпорядчу (розпорядження, накази МЗС УНР та Надзвичайної дипломатичної місії УНР в Угорщині) та планово-звітну (звіти місії до МЗС про внутрішнє та міжнародне становище Угорщини, звіти військового відділу місії) документацію; б) діловодні документи місії (книга вхідних паперів); в) стенограма конференції послів та голів дипломатичних місій (Карлсбад, 1919); г) офіційне листування (з МЗС УНР, міністрами закордонних справ, послами і головами інших місій УНР, банківськими установами тощо); д) листування приватного характеру; е) фінансові документи з питань організації діяльності місії та виплат членам місії (книга прибутків і видатків); є) документи особового походження дипломатів та службовців місії, еміг-

рантів (списки, відомості про членів та службовців місії, рапорти та доповідні записки співробітників місії, заяви українських емігрантів про видачу паспортів); д) інформаційні матеріали (обіжники і політичні огляди преси для МЗС тощо). Документи, створені українською, угорською, німецькою та французькою мовами, відклалися в оригіналах та копіях. До окремих справ включено випуски (або вирізки) газет.

Архівна інформація, зафіксована в документах фонду, складає надійне підґрунтя для реконструкції діяльності Надзвичайної дипломатичної місії УНР в Угорщині впродовж усього терміну її повноважень. На підставі виявленої нами книги наказів (спр. 7) можна стверджувати, що фактично місія розпочала діяльність 24 січня 1919 р., коли її перший керівник М. М. Галаган видав наказ про те, що він «згідно з телефонограмою Директорії УНР під № 139» «приступив до виконання обов'язків Голови Надзвичайної Дипломатичної Місії в Угорщині». Архівна інформація дозволяє спростувати висловлене в кандидатській дисертації В. В. Соловйової помилкове твердження про те, що «Надзвичайна дипломатична місія в Угорщині була створена постановою Директорії від 26 січня 1919 р.»¹⁶ Водночас документи справи уможливають реконструкцію першого складу співробітників місії, невірно відтворену дослідницею. 26 січня 1919 р. до Будапешта разом із М. Галаганом вирушили радник М. Шраг та урядовець О. Клор¹⁷, а згаданий В. Соловйовою як член місії аташе І. Флюнт¹⁸ був призначений на посаду лише 14 березня за рекомендацією Я. Біберовича після звільнення 13 березня О. Клора¹⁹. 24 лютого до місії приєднався О. Кандиба, призначений на посаду аташе ще 24 січня²⁰, однак уже 22 березня він вибув у чотириденну відпустку до Відня й до 23 квітня не повернувся до виконання своїх обов'язків. У зв'язку з цим його було звільнено з 1 квітня²¹. Утім міністр закордонних справ УНР В. Темницький під час свого короткотермінового перебування на посаді (квітень—серпень 1919 р.) зобов'язав «віденське посольство» виплатити поетові-аташе «трьохмісячну пенсію по день 1 липня 1919 р.», а М. Галагана — відповідно повернути колегам видатки²². Віза «До відомий виконання» від 15 липня 1919 р. свідчить про позитивне вирішення питання. М. Шраг пропрацював у місії довше — його звільнено з 15 січня 1920 р. наказом Директорії «з задоволенням ліквідаційними коштами в розмірі двохмісячного утриман-

ня»²³. Неправомірність цього наказу засвідчує віза М. Галагана від 18 січня 1920 р.: «Порядок звільнення неправильний, тому виконати не можу»²⁴. 5 травня 1919 р. на посаду аташе прийнято Івана Стасіва, а 1 серпня 1919 р. розпорядженням міністра закордонних справ секретарем місії призначено Микиту Шаповала, який перебував на посаді до 2 листопада. Отже, частина співробітників місії призначалася в перші дні передусім з метою легалізації їх становища в Угорщині, а не для виконання прямих обов'язків.

На підставі книги наказів можна реконструювати діяльність місії в хронологічній послідовності. Відповідно до наказу № 3 10 лютого місія прибула до Будапешта. 22 лютого М. Галагана прийняв президент Угорської Республіки М. Каролі. «З того часу, — констатує Посол, — почалися дипломатичні зносини її з угорським Урядом»²⁵.

У документах міститься також інформація про адреси перебування місії. Вперше після приїзду 10 лютого 1919 р.²⁶ до місця призначення співробітників місії розташували в готелі «Dunapalota» на вулиці Марії-Валерії, 14²⁷. Представництво ЗО УНР містилося на вул. Академічній, 17. Друга адреса місії — Margitrakpart, 53²⁸ залишалася з весни 1921 р. до кінця її діяльності, тоді як співробітники мешкали в інших будівлях.

Досить детально відтворено в документах фонду (українською та німецькою мовами) події, пов'язані зі становленням Угорської Радянської Республіки. Протокол про події від 24 березня 1919 р. у готелі «Дунапалота», коли було здійснено спробу арешту й пограбування голови місії.

Урочисту обітницю, текст якої зберігся серед документів фонду, Микола Галаган склав лише 15 листопада 1919 р. у Будапешті. З огляду на сучасність змісту наведемо її тут повністю: «Я нищепідписаний даю цю прилюдну урочисту обітницю, що вірно служитиму Народові України і утвореній ним Українській Народній Республіці та її Верховній Владі, в державному управлінні буду керуватись тільки благом Народу й Республіки, обов'язки свої виконувати чесно й сумлінно, аби встановлені Директорією закони всіма необхідно виконувались і правда ні в чому не порушувалась, урядові тайни берегтиму і всіма силами стоятиму на сторожі інтересів Народу та скаргів Української Народної Республіки»²⁹.

30 листопада місія нарешті отримала справжнього секретаря — ним став переведений із Надзвичайної дипломатичної місії в Швеції і Норвегії Володимир Суховецький³⁰.

Збереглися у фонді також інші документи, що містять персональні відомості. Це посвідчення, видані українським дипломатам: Голові місії з 24 січня 1919 р. по 10 вересня 1920 р. Миколі Галагану (містяться відомості про дату народження — 24 вересня/9 жовтня, про освіту: 1909 р. отримав диплом першого ступеня про закінчення природничого відділу фізико-математичного факультету)³¹, раднику місії, доктору медицини, генералу-хорунжому Люцію Кобилянському (містяться відомості про освіту — закінчив медичний факультет Університету св. Володимира в Києві, докторський іспит склав у Медико-хірургічній Академії в Петербурзі, про службу — працював головним лікарем у Київському клінічному військовому шпиталі, був призначений на посаду радника Українського посольства в Туреччині, 28 лютого 1920 р. перейшов на посаду головного лікаря до Української місії Червоного Хреста для допомоги військовополоненим в Угорщині, де працював до ліквідації місії 31 липня, з 1 грудня 1920 р. призначений радником НДМ УНР в Угорщині, 12 жовтня 1923 р. звільнений з посади радника, а 15 жовтня 1923 р. — з державної служби)³². Формулярний список Володимира Суховецького — вихідця з дідизної шляхти Подільської губернії — містить відомості про його освіту (випускник юридичного факультету Московського університету, блискучий знавець французької мови, чим пояснюється перевага діловодства в справах місії французькою мовою, з досвідом дипломатичної роботи в Швеції та Норвегії)³³. Анкета Дмитра Лалкова цікава тим, що вона написана на бланку місії і скріплена печаткою.

Конкретні біографічні відомості про М. М. Галагана (навчання в Колегії Павла Галагана, служба в банку, Міністерстві фінансів тощо), точний склад місії (поза сумнівом, до скорочення штату): радник — Микола Шраг, секретар — Микита Шаповал, аташе — Іван Флюнт, другий аташе — Володимир Суховецький, урядовець — Іван Стасів; збереглися в чернетці звіти голови місії³⁴.

Привертає увагу заява В. Суховецького до М. Галагана щодо передання Міністру закордонних справ УНР прохання про припинення його повноважень, оскільки він не бажає «залишатися

за Вашим від'їздом в складі місії»³⁵. Однак саме йому, як свідчить блок документів, що стосуються звільнення М. М. Галагана, довелося приймати справи: наказом від 4 вересня 1920 р. доручалося «секретарю Місії Суховецькому приступити до перевірки справ Місії і перебрання їх від мене до прибуття нового заступника Республіки»³⁶. Зберігся й рапорт В. Суховецького від 10 вересня 1920 р., в якому він повідомляє М. Галагана, що «доручене мені Вашим наказом № 11 ц. р. перевірення і перебрання Діл канцелярії Місії для передання їх новому Голові закінчене і се знайдено у повному порядку»³⁷. Цей та інші документи фонду дозволяють уточнити висловлену сучасним українським дослідником Д. Веденєєвим тезу про те, що «у серпні 1920 р. М. Галаган передає кермо місії уповноваженому уряду УНР В. Суховецькому й від'їжджає до Відня»³⁸. Процедура підготовки документів М. Галаган доручив секретареві місії не лише відповідно до його посадових обов'язків, але й тому що вповні довіряв цій людині й прагнув до повної прозорості й законності. Це засвідчує також його віза на документі: «Треба скласти протокол передання справ, майна та готівки Місії»³⁹. У новому складі місії В. Суховецький однак не працював.

З 1 до 9 грудня 1920 р. обов'язки голови місії виконував Люцій Кобилянський, а 9 грудня на цю посаду було призначено полковника Володимира Сікевича. Згідно зі звітом до МЗС, на 14 лютого 1921 р. до штату місії входили: Голова — полковник Володимир Сікевич, радник — д-р Люцій Кобилянський, в. о. секретаря — д-р Данило Лалков, урядовець Іван Стасів⁴⁰. За звітом можна також відтворити склад Відділу Українського Червоного Хреста в Угорщині: командир збірної станиці при відділі поручник Остап Гамерський, канцеляристка Наталя Сікевич, урядовець Микола Огородник. Об'єднання відомостей у звіті зумовлене тим, що згідно з рішенням Ради Міністрів УНР від 11 серпня 1920 р., копія з копії якого збереглася у фонді, справа допомоги полоненим українцям покладалася на МЗС, а замість військово-санітарних місій та їхніх філій, що діяли в Центральній і Східній Європі, було створено нові інституції. В Будапешті 1 липня 1920 р. розпочав діяльність Відділ Українського Червоного Хреста в такому складі: Голова — полковник В. Сікевич, урядовець — отаман Л. Кобилянський, командант перехідного пункту — поручник О. Гамерський, канцеляристка Н. Сікевич, бунчужний — хорунжий М. Огородник⁴¹.

Отже, фактично увесь склад Надзвичайної дипломатичної місії УНР в Угорщині зі звільненням М. М. Галагана був заміщений співробітниками Відділу Українського Червоного Хреста, що й визначило основні напрями його діяльності надалі. Про тісну взаємодію місії з відділом свідчить не лише те, що полковник Сікевич і радник Кобилянський до переходу на дипломатичні посади працювали в складі відділу, а й те, що штат місії і надалі поповнювався за рахунок його співробітників. Йдеться, зокрема, про поручника Гамерського, якого за рекомендацією голови Генерального штабу УНР пропонувалося затвердити в квітні 1922 р. на посаді помічника-старшини при дипломатичній місії⁴². Та вже 24 квітня у зв'язку з ліквідацією Відділу Українського Червоного Хреста в Угорщині й НДМ виступила з пропозицією створити «під прапором Українського Червоного Хреста підвідділ для опіки над українськими емігрантами і бувшими полоненими» й призначити керівником цього підвідділу Остапа Гамерського⁴³.

В окрему справу сформовано звіт урядовців місії про виконання доручень. Так, звіт Данила Лалкова містить інформацію про його участь у засіданні Комітету інтернаціонального Червоного Хреста в Будапешті 17 січня 1921 р. Під час обговорення проблеми опікування «бездомними жінками і дітьми різних націй, а також інтернованими»⁴⁴ було відзначено, що лише українська місія «енергійно і регулярно»⁴⁵ звільняє і відправляє своїх співвітчизників на батьківщину. Небезпідставність такого висновку засвідчує наступний документ цієї справи — звіт Миколи Огородника про поїздку 21 лютого 1921 р. до табору інтернованих у Пілішчоба з метою з'ясування точної кількості там «горожан Української Народної Республіки»⁴⁶. Через відсутність спеціального дозволу МВС Угорщини на відвідання табору урядовець не зміг познайомитися з умовами життя інтернованих, але завдяки толерантності керівництва табору йому вдалося отримати необхідні відомості. Збереглися у фонді й копії паспортів, виданих інтернованим, їхні звернення та листи до місії. Показовим є лист Петра Роговика. «Немає слів таких, щоб дякувати за увагу, котру оказали одному із своїх людей, по тяжкій недолі закинений на чужину, — пише українець. — Дуже тяжко жилось мені (не фізично, а морально), не знаючи мови, а ще тяжче було без жодної звістки про рідний край і без

своїх людей»⁴⁷. Надісланий йому місією часопис змусив відчувати підтримку співвітчизників.

Звіти полковника Сікевича до МЗС УНР 1921 р. відтворюють стосунки з Посольством Речі Посполитої в Будапешті, охарактеризовані як «добрі й дружні»⁴⁸, повідомляють про подання до МЗС Угорщини ноти протесту проти «наміру уряду Врангеля передати кораблі чорноморської фльоти»⁴⁹ та ін. Інформація з грифом «таємно» містить повідомлення про діяльність більшовицьких агентів та взаємодію місії з питання протидії більшовицькій агітації з МЗС Угорщини.

Детальніше ці питання висвітлено у звіті місії (з грифом «таємно») полковника Сікевича голові Генерального штабу генералу-хорунжому Петрову 14 квітня 1922 р. Зазначено, зокрема, що в Угорщині більшовицькі організації офіційно не функціонують, однак існують таємні. Крім того, для стеження за російськими й українськими організаціями часто приїжджають окремі «підозрілі особи» з Берліна та Відня. Місія контролює ситуацію. Окреслено 4 монархічні російські організації: група донських і кубанських козаків (керівник — полковник Єршов); група паризьких анархістів (керівник — князь Волконський), група берлінських монархістів (керівник — князь Голіцин), група прихильників Врангеля (офіційний представник генерала Врангеля — полковник генерального штабу фон Лямпе), що діє спільно з відділом російського Червоного Хреста в Угорщині. Звіт містить відомості про кількість українців на території Угорщини («крім біженців і емігрантів... до 500 чоловік бувших військовополонених, які залишилися в Угорщині jako сільські, копальні або фабричні робітники»⁵⁰).

Загалом підготовлені для МЗС звіти місії висвітлюють її основні напрями й форми діяльності. Так, 1922 р. почався для Голови місії полковника Сікевича взаємними візитами до «Голови Держави» адмірала Горті, папського нунція, президента Ради Міністрів, всіх членів кабінету, голови Національного Зібрання п. Галля Гастона, представників іноземних держав в Угорщині та представників інтернаціонального і угорського Червоного Хреста⁵¹. 27 січня В. Сікевич та Л. Кобилянський були запрошені визначним політичним діячем Угорщини Карлом Гусаром на «великий парадний бал», в якому брали участь Голова держави генерал Горті, ерцгерцог Йосип, міністр-президент Бетлен та ін.⁵² 28 січня голова і члени дипломатичної місії на запро-

шення кардинала-примаса Угорщини брали участь в урочистій службі Божій та панахиді на спокій душі папи Бенедикта XV, що відбулася в коронаційній церкві св. Матяша⁵³. Обов'язкові запрошення членів Надзвичайної дипломатичної місії УНР в Угорщині на урядові заходи свідчили про визнання її офіційності та перспективу українсько-угорських стосунків на найближчий час.

Привертають увагу і привітання з Новим 1922-м роком Міністра закордонних справ УНР⁵⁴, посла у Відні Гр. Сидоренка⁵⁵, Голови Директорії С. Петлюри⁵⁶, які демонструють оцінку діяльності місії як «тяжкої і відповідальної справи на користь Батьківщини».

Значна кількість документів містить інформацію про матеріальне становище місії та її фінансові операції (спр. 18, 32, 72, 75, 79, 82). Зберігся, зокрема, «Акт поділу грошей, які були одержані Українським посольством в Будапешті, яко канцелярний дохід і майна, на них придбаного при розділі межі Посольством Української Народної Республіки і Уповноваженим заступництвом Західної Області Української Народної Республіки в Будапешті»⁵⁷, підписаний М. Галаганом та Я. Біберовичем. Виокремлення первісно включеного до складу НДМ Уповноваженого заступництва ЗО УНР зменшило бюджет місії на 2211 крон⁵⁸. Красномовно характеризує фінансове становище НДМ рапорт її співробітників В. Суховерхого, І. Стасіва та службовця при місії І. Курчака від 30 квітня 1920 р.: «З огляду на безнастанну дорожнечу, прибираючи форми цілком фантастичні, і з огляду, з другого боку, на поширення несправедливих думок в частині нашої національної преси про якесь «кутежне» життя українських закордонних заступництв, мусимо тут визначити, що платня наша номінально висока є тільки без порівняння низча від платень перебуваючих тут Місій інших держав, а й просто невиспачаючою на життя, позаяк ціни на предмети першої необхідності перевершують всі наші спромоги, ось взяти, простий костюм стоїть 8—9 тисяч корон, черевики 1500—1700 корон, нова книжка — 90—120 корон, візник в спішних справах з місії до Міністерства й вспак — 200—300 корон і т. і.»⁵⁹. Вихід з такого становища співробітники місії вбачають у запровадженні розрахунку в швейцарській валюті або тимчасових дотаціях. На середину 1923 р. матеріальне становище співробітників місії дещо поліпшилося. Місячне утримання Го-

лови місії складало 12 000 крон (та 7400 додатково), радника 10 000 крон (та 5000 додатково), аташе — 9450 крон, канцеляристики 2800⁶⁰.

Офіційне листування місії не обмежене постійними повідомленнями до МЗС, серед адресатів — голови інших місій УНР, офіційні особи Угорщини та ін. Так, листом з грифом «таємно» В. Сікевич повідомляв посла УНР в Румунії проф. К. Мацієвича про можливість прибуття до Бухареста Дмитра Мороза, який справляє враження «непевної людини» й «наробив бешкету» в Будапешті⁶¹. Лист призначеного в січні 1922 р. послом УНР в Австрії Гр. Сидоренка містить прохання (яке, втім, спирається на розпорядження МЗС) щодо полегдження консульських справ щодо українців, які перебувають в Австрії⁶². З аналогічною пропозицією у вересні 1922 р. звернулося до В. Сікевича Консульство УНР у Данцигу, зважаючи на «гарне становище Дипломатичної місії на Угорщині, прихильне відношення угорського Уряду, а також до де-якої міри не дуже добрий матеріальний стан Місії», видавати паспорти, тим самим маючи певний економічний зиск (650 німецьких марок за паспорт)⁶³. Перебрання консульських обов'язків українських представництв у Австрії й Німеччині, попри обіцяне поліпшення матеріального становища НДМ в Угорщині, лише ускладнило його. Прохання Місії до українського посольства в Німеччині про надання 100 паспортних бланків було переадресовано до Австрії, а Посольство УНР у Відні спромоглося надати лише 20 бланків через «брак грошових засобів»⁶⁴. Однак незабаром до обов'язків НДМ в Угорщині у зв'язку зі скасуванням Посольства УНР в Берліні додалася допомога в оформленні паспортів українським біженцям у Німеччині⁶⁵. Ставлення до роботи місії як до «надзвичайно важливої і корисної»⁶⁶ засвідчує лист Надзвичайного Посла і Уповноваженого Міністра УНР М. Василька від 25 липня 1922 р., у якому погоджується намір В. Сікевича скоротити склад місії. З листа В. Сікевича до міністра М. Василька від 27 жовтня 1922 р. довідуємося про підвищення голови місії до рангу генерал-хорунжого, проведення 20—23 жовтня в Будапешті зборів Генеральної Ради Союзу Товариства Ліги Націй, в яких взяли участь делегати від «Великої України» (Залізняк, Лагутенко, Базяк) та Галичини (Перфецький, о. Жан, д-р Маричак, пані Баран), яких «приймали скрізь надзвичайно тепло та щиро»⁶⁷. Важливу інформа-

цію містить лист представника місії в Австрії О. Семеніва до аташе місії в Угорщині І. Стасіва щодо підготовки святкування 5-ї річниці проголошення самостійності України, яке «підніме троха духа і дасть можливість зійтися нам разом тут у Відні»⁶⁸. Ідею свята, вірогідно, підказало щорічне вшанування цієї події «братами-галичанами». У фонді збереглися також лист Комісії з відзначення п'ятиліття проголошення самостійності України від 18 січня 1923 р. та «Універсал Правительства УНР до Народу Українського»⁶⁹.

Збереглися у фонді й листи приватного характеру. Прихильне ставлення М. Василька до В. Сікевича визначило довірочну тональність їхнього листування. Так, у листі від 17 червня 1923 р. на бланку Надзвичайних дипломатичних місій УНР в Італії та Швейцарії М. Василько дозволив собі «зовсім неофіційні» характеристики: «Подорож Ваша до Праги (до Міністра-Президента) і до Відня (до Міністра Фінансів) цілком не потрібна, бо перший вже можливо поїхав назад, а другий — старий осел! ...Прошу Вас посилати Ваші місячні звіти не тільки нашому Міністрові Закордонних справ Токаржевському, у якого в голові не більше, ніж у Міністра Фінансів, але також другу — до Пана Головного Отамана»⁷⁰. Можна припустити й іншу причину висловленої довіри до українського посла в Угорщині, який свого часу служив старшиною створеного С. Петлюрою Коша Слобідської України, — необхідність створення коридора через Угорщину для С. Петлюри. Виявлені нами у фонді листи Головного Отамана за підписом «Професор» до В. Сікевича та листи М. Василька (листопад 1923 р. — січень 1924 р.) відтворюють деталі підготовки в'їзду С. Петлюри до Угорщини. Вони мають сенсаційне значення як не залучені до наукового обігу й дають ключ до прочитання епістолярію С. Петлюри у його фонді (ф. 3809) у ЦДАВО України.

У спр. 79 відклалися документи, пов'язані із завершенням діяльності місії. 2 квітня 1924 р. генерала Сікевича було повідомлено, що Угорський уряд «на підставі політичних поглядів» припинив діяльність Української дипломатичної місії в Будапешті. Наступного дня розпочалися ліквідаційні заходи й підготовка документів для архіву. Наказ № 53 від 12 травня 1924 р., виданий у Будапешті, стиль якого швидше нагадував прощальний лист, ніж офіційний документ, поставив крапку в повноваженнях місії. «Спасибі Вам, мої рідні співробітники, за Вашу

безкорисну працю на славу нашої Матусі-України. Дай Вам Боже щастя, будьте здорові і не покладайте Вашої роботи на боротьбу за Самостійну й незалежну Україну!»⁷¹

Загалом огляд документів фонду Надзвичайної дипломатичної місії УНР в Угорщині дає підстави як для об'єктивної оцінки її діяльності, дослідження персонального внеску співробітників місії в започаткування та розвиток новітніх українсько-угорських відносин, так і для з'ясування маловідомих фактів з історії української дипломатії періоду Директорії УНР у цілому.

¹ Смолій В. Передмова // Нариси з історії дипломатії України / О. І. Галенко, Є. Є. Камінський, М. В. Кірсенко та ін.; За ред. В. А. Смолія. — К.: Вид. Дім «Альтернативи», 2001. — С. 7.

² Веденєєв Д. В. Зовнішня політика Директорії УНР: Дис. канд. іст. наук. — К., 1994. — 17 с.; Заруда Т. В. Зовнішньополітична діяльність уряду Української Держави, 1918 р.: Дис. канд. іст. наук. — К., 1995. — 15 с.; Варгатюк С. В. Становлення зовнішньополітичної служби України, 1917—1920: Дис. канд. іст. наук. — К., 1996. — 26 с.; Соловйова В. В. Дипломатичні представництва Української Народної Республіки в країнах Центральної Європи за доби Директорії (1918—1920 рр.): Дис. канд. іст. наук. — К., 1996. — 18 с. та ін.

³ Держалюк М. С. Міжнародне становище України та її визвольна боротьба у 1917—1922 рр. — К.: Оріони, 1998. — 240 с.; Матвієнко В. М. Українська дипломатія 1917—1921 рр.: на теренах постімперської Росії. — К.: ВПЦ «Київський ун-т», 2002. — 373 с.; та ін.

⁴ Стрельський Г. В. Українські дипломати доби національно-державного відродження (1917—1920). — К., 2000; Матвієнко В., Головченко В. Історія української дипломатії ХХ століття у постатях. — К.: ВПЦ «Київський ун-т», 2001. — 266 с.; Табачник Д. Історія української дипломатії в особах: Навч. посібник. — К.: Либідь, 2004. — 640 с.

⁵ Збірник наукових праць започатковано Інститутом історії України НАН України 1991 р., відповідальний редактор С. В. Віднянський; науковий щорічник засновано 2000 р. Дипломатичною академією при МЗС України, Генеральною дирекцією Київської міської ради з обслуговування іноземних представництв, ген. дир. П. Кривонос, історичним клубом «Планета», гол. ред. А. В. Денисенко.

⁶ Нариси з історії дипломатії України / О. І. Галенко, Є. Є. Камінський, М. В. Кірсенко та ін./ За ред. В. А. Смолія. — К.: Видавн. Дім «Альтернативи», 2001. — 736 с.

⁷ Архів було передано 30 серпня 1945 р. на підставі «Акту про передачу в дарунок УРСР українських документальних матеріалів, які знаходяться в Українському архіві при Міністерстві внутрішніх справ у Празі «з умовою, що він повинен «зберігатися в Києві в українському центральному архіві як

- самостійний відділ, поіменований «Празький український архів», і що чеській стороні повинні бути надані фотокопії тих документів, що передаються» (див.: Лозенко Л. І. Празький український архів: історія і сьогодення // Архіви України. — 1996. — № 1 — 6. — С. 24).
- ⁸ УІК було створено 1930 р. за матеріального сприяння МЗС ЧСР (директор — М. Обідний). До складу кабінету входили відділ преси, бібліотека, архів. Фонди архіву включали колекцію документів УНР, Українського національного архіву-музею та Українського соціологічного інституту, особові архіви та приватні бібліотеки визначних громадсько-політичних діячів В. Липинського, М. Шаповала, С. Шелухіна, вищих навчальних закладів (Української господарської академії в Подєбрадах, Українського високого педагогічного інституту), рукописи творів, спогади, листування видатних українців: М. Грушевського, С. Петлюри, М. Шаповала та ін. На зберігання документи надходили як шляхом дарування, так і шляхом придбання на певних, погоджених з власником, умовах, або згідно з заповітом; здійснювався обмін з іншими архівними й бібліотечними установами.
 - ⁹ Лозенко Л. І. Празький український архів...
 - ¹⁰ Див.: Палієнко Марина. Український національний музей-архів у Празі (1923—1930): історія створення та основні напрями діяльності // Студії з архівної справи та документознавства. — 2004. — Т. 11. — С. 15.
 - ¹¹ Там само. — С. 17.
 - ¹² Там само. — Спр. 79. — Арк. 25 зв.
 - ¹³ ЦДАВО України. — Ф. 3696. — Оп. 2. — Спр. 171. — Арк. 85.
 - ¹⁴ ЦДАВО України. — Ф. 3518. — Оп. 1. — Спр. 67. — Арк. 52.
 - ¹⁵ Там само.
 - ¹⁶ Соловйова В. В. Дипломатичні представництва Української Народної Республіки в країнах Центральної Європи за доби Директорії (1918—1920 рр.): Дис. канд. іст. наук. — К., 1999. — С. 13.
 - ¹⁷ ЦДАВО України. — Ф. 3518. — Оп. 1. — Спр. 7. — Арк. 2.
 - ¹⁸ Там само.
 - ¹⁹ ЦДАВО України. — Ф. 3518. — Оп. 1. — Спр. 7. — Арк. 3.
 - ²⁰ Там само. — Арк. 1 зв., 2.
 - ²¹ Там само. — Арк. 4.
 - ²² Там само. — Спр. 14. — Арк. 12.
 - ²³ Там само. — Арк. 56.
 - ²⁴ Там само.
 - ²⁵ Там само. — Спр. 23. — Арк. 5.
 - ²⁶ Там само. — Арк. 1 зв.
 - ²⁷ Там само. — Спр. 38. — Арк. 48.
 - ²⁸ ЦДАВО України. — Ф. 3518. — Оп. 1. — Спр. 73. — Арк. 42.
 - ²⁹ ЦДАВО України. — Ф. 3518. — Оп. 1. — Спр. 7. — Арк. 6.
 - ³⁰ Там само. — Спр. 7. — Арк. 9 зв.
 - ³¹ ЦДАВО України. — Ф. 3518. — Оп. 1. — Спр. 95. — Арк. 4.
 - ³² Там само. — Арк. 7 — 7 зв., 13.
 - ³³ Там само. — Арк. 25.
 - ³⁴ Там само. — Спр. 23. — Арк. 5.
 - ³⁵ ЦДАВО України. — Ф. 3518. — Оп. 1. — Спр. 95. — Арк. 26.
 - ³⁶ Там само. — Спр. 7. — Арк. 14 зв.

- ³⁷ Там само. — Спр. 32. — Арк. 5.
- ³⁸ Веденєєв Дмитро. Нащадок славного роду: дипломат Микола Галаган // Україна дипломатична: Наук. щорічник. — К., 2004. — Вип. IV. — С. 678.
- ³⁹ ЦДАВО України. — Ф. 3518. — Оп. 1. — Спр. 32. — Арк. 5.
- ⁴⁰ Там само. — Спр. 53. — Арк. 14.
- ⁴¹ Там само. — Спр. 40. — Арк. 19.
- ⁴² Там само. — Спр. 69. — Арк. 5.
- ⁴³ Там само. — Спр. 77. — Арк. 20.
- ⁴⁴ Там сам. — Спр. 49. — Арк. 2.
- ⁴⁵ Там само. — Арк. 3.
- ⁴⁶ Там само. — Спр. 49. — Арк. 3 зв.
- ⁴⁷ Там само. — Спр. 43. — Арк. 32.
- ⁴⁸ Там само. — Спр. 53. — Арк. 17.
- ⁴⁹ Там само. — Арк. 21.
- ⁵⁰ Там само. — Спр. 69. — Арк. 4 зв.
- ⁵¹ Там само. — Спр. 68. — Арк. 3.
- ⁵² Там само. — Арк. 11.
- ⁵³ Там само. — Арк. 10.
- ⁵⁴ Там само. — Арк. 4.
- ⁵⁵ Там само. — Спр. 72. — Арк. 1.
- ⁵⁶ Там само. — Спр. 84. — Арк. 3.
- ⁵⁷ Там само. — Спр. 18. — Арк. 5.
- ⁵⁸ Там само.
- ⁵⁹ Там само. — Спр. 32. — Арк. 2.
- ⁶⁰ Там само. — Спр. 82. — Арк. 1 зв.
- ⁶¹ Там само. — Спр. 72. — Арк. 16.
- ⁶² Там само. — Арк. 28.
- ⁶³ Там само. — Спр. 74. — Арк. 13 зв.
- ⁶⁴ Там само. — Спр. 75. — Арк. 71.
- ⁶⁵ Там само. — Спр. 83. — Арк. 7.
- ⁶⁶ Там само. — Арк. 73. — Арк. 36.
- ⁶⁷ Там само. — Спр. 72. — Арк. 63.
- ⁶⁸ Там само. — Арк. 66.
- ⁶⁹ Там само. — Спр. 84. — Арк. 4—8.
- ⁷⁰ Там само. — Спр. 83. — Арк. 6 зв.
- ⁷¹ Там само. — Спр. 79. — Арк. 26.